

ابعاد کلامی زیارت وارث

علی ظرافتی کامران*

چکیده

زیارتنامه‌های اهل بیت علیهم‌السلام از مهم‌ترین و غنی‌ترین متون دینی هستند که سرشار از معارف کلامی و اعتقادی هستند. زیارت وارث از زیارتنامه‌های معتبر و مشهور امام حسین علیه‌السلام است که ایشان را وارث انبیای الهی معرفی می‌کند و به امام علیه‌السلام از منظر وصایت و وراثت در مقوله‌ی نبوت و امامت توجه دارد.

با توجه به جایگاه و اهمیت زیارت وارث، ضروری است که تحقیق شود ابعاد و آموزه‌های کلامی و اعتقادی این زیارت چیست؟ در این مقاله با روش کتابخانه‌ای به توصیف و تحلیل ابعاد کلامی زیارت وارث پرداخته شده است. در نتیجه این تحقیق معلوم شد که وجود عناصری مانند حمد، تسبیح و ثنای الهی، تکبیر، تهلیل و شهادت به وحدانیت خداوند در این زیارت، بیانگر آموزه‌های صحیح توحیدی است و امام حسین علیه‌السلام میراث دار خلافت، علم، کمالات و کتب رسولان الهی است و معرفت به مقام امامتش موجب کمال زیارت است. بر پایه این زیارت، زیارت امام حسین علیه‌السلام یادآور عالم آخرت و معیت و همراهی با ایشان در دنیا و آخرت آرزوی هر زائر است.

واژگان کلیدی: امام حسین علیه‌السلام، زیارت وارث، توحید، نبوت، امامت و معاد.

۱. دانشجوی دکتری کلام اسلامی

زیارتنامه‌های اهل بیت علیهم‌السلام از مهم‌ترین و غنی‌ترین متون دینی هستند که در منابع روایی وجود دارند. شناخت خداوند و صفات او، معرفت به اهل بیت علیهم‌السلام و اوصاف آنان، تا حدودی آشنایی با تاریخ اسلام و تاریخ اهل بیت علیهم‌السلام و ایجاد ارتباط عمیق با خداوند و اهل بیت علیهم‌السلام، از مهم‌ترین و محوری‌ترین موارد در این زیارت‌نامه‌ها است. این زیارات در انتقال معارف گسترده اسلامی، هم از جهت متن و هم از جهت روش، از غنای بالایی برخوردارند لذا یکی از بهترین شیوه‌های انتقال معارف و اعتقادات صحیح اسلامی از طریق زیارات اهل بیت علیهم‌السلام است.

زیارت وارث از زیارت‌نامه‌های مشهور امام حسین علیه‌السلام است که در المزار شیخ مفید (مفید، ۱۴۱۳ق، ص ۱۰۶)، مصباح‌المتجهجد شیخ طوسی (طوسی، ۱۴۱۱ق، ج ۲، ص ۷۲) و دیگر منابع معتبر شیعه ذکر شده است. این زیارت‌نامه بخشی از دستورالعمل زیارت امام سوم شیعیان است که امام صادق علیه‌السلام به صفوان بن مهران تعلیم داد. (همان، ص ۷۱۷) برخی این زیارت‌نامه را برای زیارت در شب و روز عرفه (ابن مشهدی، ۱۴۱۹ق، ص ۴۶۲) و عید قربان (کفعمی، ۱۴۰۵ق، ص ۵۰۱) آورده‌اند، هر چند طبق روایت می‌توان آن را در هر زمان برای زیارت امام حسین علیه‌السلام قرائت کرد. (ابن طاووس، ۱۳۷۶ش، ج ۲، ص ۶۳)

با توجه به جایگاه و اهمیت زیارت وارث، ضروری است که تحقیق و بررسی شود ابعاد و آموزه‌های کلامی و اعتقادی این زیارت چیست؟ با خواندن این زیارت چه معارف و آموزه‌های اعتقادی به زائر منتقل می‌شود؟ لذا با روش توصیفی و تحلیلی ابعاد و آموزه‌های کلامی و اعتقادی زیارت وارث تبیین شده است

در زیارت وارث وجود عناصری مانند حمد، تسبیح و ثنای الهی، تکبیر، تهلیل، شهادت به وحدانیت خداوند؛ سبب القای آموزه‌های صحیح توحیدی به انسان می‌شود. منزلت و جایگاه توحید در زیارت آن چنان متعالی است که اهمیت موضوعات دیگر و حتی توجه به امام علیه‌السلام را در مراتب بعد قرار می‌دهد. در زیارت وارث، رسالت همه پیامبران

بزرگ تاریخ بر دوش امام حسین (علیه السلام) است، گرچه امامت اعم از وراثت انبیاست. امام حسین (علیه السلام) وارث انبیای الهی در مقام خلافت و دعوت مردم به توحید بوده و میراث دار علم، و کمالات رسولان الهی است و معرفت به مقام امامتش موجب کمال زیارت است. زیارت امام حسین (علیه السلام) یادآور عالم آخرت؛ و معیت و همراهی با ایشان در دنیا و آخرت آرزوی هر زائر است.

در این مقاله به تشریح عناصر توحیدی زیارت وارث و مفاهیم مربوط به نبوت و امامت و معاد در زیارت پرداخته شده است.

۱. عناصر توحیدی زیارت وارث

توحید، شناخت خداوند و صفات او از محورهای مهم در زیارتنامه‌های اهل بیت (علیهم السلام) است. توحید، مهم‌ترین و فراگیرترین اصل دینی است که همه اصول و معارف دیگر بر آن بنا شده و بدون آن، همه آموزه‌های دینی معنا و مفهوم واقعی خود را از دست خواهند داد بنابراین زیارتنامه‌های اهل بیت (علیهم السلام)، ازجمله زیارت وارث، به توحید و صفات خداوند متعال توجه دارند؛ مهم‌ترین و محوری‌ترین عناصر توحیدی زیارت وارث به شرح ذیل است:

الف) تکبیر، حمد و تسبیح خداوند: از شاخص‌های مهم درباره جایگاه و منزلت بالای توحید در زیارت وارث، تکبیر، حمدگویی، تسبیح‌گویی و ثناگویی برای خداوند متعال است در ابتدای این زیارت می‌خوانیم:

اللَّهُ أَكْبَرُ كَبِيرًا وَالْحَمْدُ لِلَّهِ كَثِيرًا وَسُبْحَانَ اللَّهِ بُكْرَةً وَأَصِيلًا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدَانَا اللَّهُ لَقَدْ جَاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ.

خدا بزرگ‌تر است، بزرگتر، و سپاس بسیار خدا را که هر صبح و شب منزه است. سپاس خدای را که ما را به این مسیر هدایت کرد و ما کسانی نبودیم که هدایت شویم، اگر خدا هدایت‌مان نمی‌کرد. همانا رسولان پروردگار ما به حق آمدند.

هنگام ورود و نزدیک شدن به قبر مطهر امام حسین (علیه السلام) نیز می‌گوییم:

الْحَمْدُ لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْأَحَدِ الْفَرْدِ الصَّمَدِ الَّذِي هَدَانِي لَوْلَايَتِكَ وَخَصَّنِي بِزِيَارَتِكَ وَسَهَّلَ لِي قَصْدَكَ.

سپاس خدای را آن یگانه و یکتا و فرد و بی نیازی که مرا به ولایت هدایت کرد و به زیارت اختصاص داد و آهنگ به سوی تو را برایم آسان کرد.

تکبیر، حمد، تسبیح و ثناگویی خداوند در زیارت وارث، موجب یادآوری نعمت‌های خداوند و به‌ویژه نعمت‌های خاص و مهمی مانند نبوت و هدایت است و ذکر هرگونه نعمتی موجب توجه افزون‌تر انسان به خداوند می‌شود. البته مهم‌ترین فلسفه گفتن این اذکار، و به ویژه تکبیرها، آن است که از هر فکر و اعتقاد غلوآمیز درباره اهل بیت (علیهم‌السلام) جلوگیری، و از اعتقاد توحیدی انسان صیانت شود (جوادی آملی، ۱۳۸۱ش، ج ۳، ص ۱۲۸)؛ چون این اذکار مانع می‌شود که توجه به اهل بیت (علیهم‌السلام) و صفات والای ایشان انسان را از خداوند یگانه و صفات نامتناهی او غافل سازد و انحرافی در اعتقادش به وجود آورد. (شبر، ۱۴۲۷ق، ص ۱۷؛ مجلسی، بی تا، ج ۵، ص ۴۵۳)

ب) دعا: دعا توجه به خداوند و درخواست از او، و بهترین و افضل‌ترین آنهاست. برخی روایات، دعا را مغز و عصاره عبادت ذکر کرده‌اند (قمی، ۱۳۷۷ش، ص ۹۰)؛ چون مشتمل بر اعتراف به توحید و بزرگی خداوند، و همچنین مالک مطلق بودن اوست. (مازندرانی، ۱۴۲۱ق، ج ۱۰، ص ۲۴۵) با این اوصاف یکی دیگر از دلایل توحیدمحور بودن زیارتنامه‌های اهل بیت (علیهم‌السلام)، دعاهایی است که به صورت گسترده در آنها وجود دارد. چنانچه در فرازهای پایانی زیارت وارث آمده است:

أَسْأَلُ اللَّهَ بِالشَّانِ الَّذِي لَكَ عِنْدَهُ وَبِالْمَحَلِّ الَّذِي لَكَ لَدَيْهِ أَنْ يُصَلِّيَ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ وَأَنْ يَجْعَلَنِي مَعَكُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ

از خدا درخواست می‌کنم به مقامی که برایت و نزد اوست و منزلتی که برای تو پیش اوست که درود فرستد بر محمد و خاندان محمد و مرا در دنیا و آخرت همراه شما قرار دهد.

همچنین در دعای بعد از نماز زیارت وارث آمده است:

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَيْهِ وَتَقَبَّلْ مِنِّي وَأَجْزِنِي عَلَى ذَلِكَ بِأَفْضَلِ أَمَلِي وَرَجَائِي فِيكَ وَفِي وَلِيِّكَ يَا وَلِيَّ الْمُؤْمِنِينَ.

خدایا، بر محمد و آن حضرت درود فرست و از من بپذیر و بر آن پاداشم ده، بر اساس بهترین آرزو و امیدم درباره تو و ولی ات ای سرپرست مؤمنان.

در قسمت زیارت شهدا نیز همراهی با آنها را آرزو می کنیم: «فَيَا لَيْتَنِي كُنْتُ مَعَكُمْ فَأَفُوزَ مَعَكُمْ»؛ «ای کاش من هم با شما بودم تا همراه شما به رستگاری می رسیدم».

یکی از مسائل بسیار مهم هنگام ارتباط با خداوند، آن است که انسان بداند چه می خواهد و چگونه بخواند. دعاهاى موجود در زیارت وارث امام حسین (علیه السلام) علاوه بر ایجاد ارتباط عمیق زائر با خداوند، به این سؤال به خوبی پاسخ داده و همراهی با اهل بیت (علیهم السلام) و شهدا و بهترین آرزویی را که نسبت به اهل بیت (علیهم السلام) داریم به عنوان خواسته زائر مطرح کرده است.

ج) اهل بیت (علیهم السلام)، بندگان مخلص خداوند: یکی از موضوعاتی که در زیارتنامه های اهل بیت (علیهم السلام) به آن بسیار توجه شده، آن است که اهل بیت (علیهم السلام) به عنوان بندگان خداوند معرفی شده اند و به اطاعت اوامر و نواهی پرداخته اند؛ چنانچه در زیارت وارث می خوانیم:

أَشْهَدُ أَنَّكَ قَدْ أَقَمْتَ الصَّلَاةَ وَآتَيْتَ الزَّكَاةَ وَأَمَرْتَ بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَيْتَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأَطَعْتَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ حَتَّى أَتَاكَ الْيَقِينُ.

شهادت می دهم که تو نماز به پا داشتی و زکات پرداختی و امر به معروف و نهی از منکر کردی و خدا و رسولش را اطاعت کردی، تا مرگ تو را در رسید.

توصیف اهل بیت به اطاعت از اوامر و نواهی خداوند، نشان از ارتباط عمیق اهل بیت (علیهم السلام) با ذات باری تعالی است و جایگاه خاص توحید و خدامحوری در زیارتنامه ها را نیز نشان می دهد. همچنین الگوهای کامل در اطاعت خداوند را به دیگران نشان می دهد؛ در عین حال توجه به بندگی ایشان، مانع از ایجاد غلو درباره آنان هم می شود.

د) نماز: براینده بسیاری از آیات (بقره: ۴۵؛ اعراف: ۱۷۰؛ هود: ۱۱۴؛ رعد: ۲۲؛ نور: ۵۶؛ عنکبوت:

(۴۵) و روایاتی (برقی، ۱۳۳۰ش، ج ۱، ص ۲۸۶؛ کلینی، ۱۳۶۳ش، ج ۳، ص ۲۶۸؛ مفید، ۱۴۱۴ق، ص ۲۶۷) که به موضوع نماز پرداخته‌اند، آن است که نقش نماز در برقراری ارتباط با خداوند از هر عمل دیگری بالاتر است و کامل‌ترین و جامع‌ترین عبادت در میان عبادات به شمار می‌رود. (موسوی خمینی، ۱۳۷۰ش، ص ۵)

از سوی دیگر اجزای نماز - همچون سجده و رکوع - نمایانگر خضوع، خشوع و اظهار بندگی در پیشگاه خداوند متعال، و تمام اذکار نماز نیز مشتمل بر حمد، تسبیح، تکبیر و تعظیم خداوند متعال هستند؛ به همین دلیل نماز واقعی، تجلی‌گاه توحید ناب است.

اقامه نماز، یکی از شاخص‌ها و نمادهای بزرگ توحید در زیارتنامه‌هاست؛ چنان‌که در دعایی که بعد از نماز زیارت وارث خوانده می‌شود، به این مطلب تصریح شده است:

اللَّهُمَّ إِنِّي صَلَّيْتُ وَرَكَعْتُ وَسَجَدْتُ لَكَ وَحَدَّكَ لَا شَرِيكَ لَكَ لِأَنَّ الصَّلَاةَ وَالرُّكُوعَ وَالسُّجُودَ لَا يَكُونُ إِلَّا لَكَ لِأَنَّكَ أَنْتَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ.

خدایا، نماز خواندم و برای تو، که یگانه و بی‌شریکی، رکوع و سجود کردم؛ زیرا نماز و رکوع و سجود نیست مگر برای تو. همانا تویی خدا که معبودی جز تو نیست.

ه) شهادت به وحدانیت خداوند: یکی دیگر از شاخص‌های روشن و صریح بر جایگاه رفیع توحید در زیارتنامه‌های اهل بیت (علیهم‌السلام) شهادت به وحدانیت خداوند متعال است که در واقع می‌توان از آن به توحید ناب تعبیر کرد. (جوادی آملی، ۱۳۸۱ش، ج ۱، ص ۸۳) البته شهادت به وحدانیت خداوند در بسیاری از زیارتنامه‌ها، همراه با شهادت به ملائک، انبیا و اهل بیت (علیهم‌السلام) است؛ همان‌طور که در زیارت وارث نیز چنین آمده است: «وَأَشْهَدُ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ وَأَنْبِيََاءَهُ وَرُسُلَهُ»؛ «و گواه می‌گیرم خدا و فرشتگان و پیامبران و رسولانش را که من به شما ایمان دارم».

بنابراین با تأمل در مطالب فوق در می‌یابیم که زیارتنامه‌های اهل بیت (علیهم‌السلام)، با توحید هماهنگی کامل دارند و پیوند مستحکمی میان این دو برقرار است. از همین رو می‌توان

گفت که جایگاه توحید در زیارات اهل بیت (علیهم السلام) آن چنان رفیع است که شاکله اصلی و محور این زیارات با آن شکل می‌گیرد و اهمیت موضوعات دیگر و حتی توجه به اهل بیت (علیهم السلام) را در مراتب بعد قرار می‌دهد.

۲. نبوت در مضمون زیارت وارث

«وارث» در لغت به معنای «ارث برنده، میراث دار و کسی که مال، خانه، زمین، صفات یا افتخاراتی را از پدر یا اجداد و گذشتگان به ارث می‌برد» آمده است؛ این ارث هم می‌تواند مادی باشد و هم معنوی. (ابن فارس، ۱۴۱۸ق، ج ۶، ص ۱۰۵؛ مصطفوی، ۱۳۶۸ش، ج ۱۳، ص ۷۸)

در زیارت وارث امام حسین (علیه السلام) وارث انبیای الهی ذکر شده است:

السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا وَارِثَ آدَمَ صَفْوَةَ اللَّهِ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا وَارِثَ نُوحٍ نَبِيَّ اللَّهِ السَّلَامُ
عَلَيْكَ يَا وَارِثَ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلِ اللَّهِ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا وَارِثَ مُوسَى كَلِيمِ اللَّهِ السَّلَامُ عَلَيْكَ
يَا وَارِثَ عِيسَى رُوحِ اللَّهِ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا وَارِثَ مُحَمَّدٍ حَبِيبِ اللَّهِ.

در این جملات اسم انبیای الهی (علیهم السلام) آمده و آنان به مثابه مورث سالار شهیدان معرفی شده‌اند، اما وصف مذکور بعد از هر یک، نشانگر ویژگی میراث است؛ یعنی امام حسین (علیه السلام) وارث «صفوة» و برگزیده بودن آدم (علیه السلام)، «نبوت» نوح (علیه السلام)، «خلت» و دوستی ابراهیم (علیه السلام)، «کلیم» بودن موسی (علیه السلام)، «روح الله» بودن عیسی (علیه السلام)، «حبیب الله» بودن پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) و «امیرمؤمنان» بودن علی (علیه السلام) بود. بدین ترتیب مجموع کمالات گذشته در یکجا جمع شده است؛ «آنچه خوبان همه دارند، تو تنها داری». (جوادی آملی، ۱۳۸۱ش، ج ۲، ص ۹۴)

با استفاده از منابع اسلامی می‌توان فهمید، آنچه از وراثت انبیا در این زیارت مد نظر است، وراثت معنوی و مادی است که می‌توان آنها را در امور زیر بیان کرد:

الف) مقام خلیفه اللهی: یعنی همان طور که خداوند حضرت آدم (علیه السلام) را به عنوان خلیفه خود روی زمین برگزید، دیگر انبیا و جانشینان آنان نیز به عنوان خلیفه خداوند روی زمین، چراغی پرفروغ برای هدایت مردم بودند و این مقام را یکی پس از دیگری به ارث می‌بردند.

امام حسین (علیه السلام) نیز این مقام معنوی را پس از جد، پدر و برادر خود عهده دار شد.

ب) دعوت به توحید: مسئولیت مهم انبیای الهی (علیهم السلام) و برجستگی ویژه رهبری آنان، بعد از مقام شامخ نبوت، دعوت مردم به توحید و یکتاپرستی در تمام شئون علمی و عملی است: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا نُوحِي إِلَيْهِ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدُونِ﴾. (انبیاء: ۲۵) سایر کمالات - مانند برتری علمی، عصمت، وحی یابی، افضلیت و ... - از شرایط یا آثار دعوت به توحید است. (جوادی آملی، ۱۳۸۱ش، ج ۲، ص ۹۴)

ائمّه (علیهم السلام) ادامه دهنده راه مستقیم رسالت و نبوت، استمراربخش و زنده نگه دارنده آن هستند. بدین ترتیب آنها وارث انبیای الهی در دعوت به حق و توحید خواهند بود. در قرآن کریم به پیغمبر اکرم (صلی الله علیه و آله) مأموریت داده شد تا بگوید: ﴿قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي أَدْعُو إِلَى اللَّهِ عَلَى بَصِيرَةٍ أَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِي﴾؛ «بگو این راه من است؛ من و پیروانم با بصیرت کامل به سوی خدا دعوت می کنیم»: (یوسف: ۱۰۸)

انبیاء در مسیر ابلاغ رسالت خویش رنج ها، اهانت ها، تحقیرها و شکنجه های جسمی را به جان خریدند، ﴿فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أُولُو الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ﴾. «صبر کن آن گونه که پیامبران اولوالعزم صبر کردند». (احقاف: ۳۵) در زیارت وارث هم به بزرگی مصیبتی که بر سیدالشهداء (علیه السلام) وارد شده است اشاره کرده که این مصیبت برای همه اهل آسمان ها و زمین، بزرگ و سنگین است:

بَابِي أَنْتَ وَ أُمِّي يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ بِأَبِي أَنْتَ وَ أُمِّي يَا أَبَا عَبْدِ اللَّهِ لَقَدْ عَظُمَتِ الرَّزِيَّةُ وَ جَلَّتِ الْمُصِيبَةُ بِكَ عَلَيْنَا وَ عَلَى جَمِيعِ أَهْلِ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ فَلَعَنَ اللَّهُ أُمَّةً أَسْرَجَتْ وَ الْجَمْتُ وَ تَهَيَّأْتُ لِقِتَالِكَ.

پدر و مادرم فدایت ای فرزند رسول خدا، پدر و مادرم فدایت ای اباعبدالله، عزاء مصیبت تو بر ما و بر همه اهل آسمان ها و زمین بزرگ شد. خدا لعنت کند قومی که اسب ها را زین کردند و دهانه زدند و آماده پیکار با تو شدند.

ج) علم الوارثه: انبیا دارای علم گسترده به حقایق جهان هستی بودند که خداوند به آنها

اعطا کرده بود. این علم را انبیا برای امامان علیهم السلام به ارث گذاشتند. در بسیاری از روایات و زیارات آمده که امام حسین علیه السلام و دیگر ائمه اطهار علیهم السلام، وارثان علم پیامبران، به ویژه پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله، بوده اند: «السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا إِمَامَ الْمُؤْمِنِينَ وَوَارِثَ عِلْمِ النَّبِيِّينَ وَسَلَالَهُ الْوَصِيِّينَ» (ابن قولویه، ۱۴۱۷ق، ص ۳۱۸) امام صادق علیه السلام در این باره می فرماید:

«إِنَّ دَاوُدَ وَرِثَ عِلْمَ الْأَنْبِيَاءِ وَإِنَّ سُلَيْمَانَ وَرِثَ دَاوُدَ وَإِنَّ مُحَمَّدًا صلی الله علیه و آله وَرِثَ سُلَيْمَانَ وَ إِبْنَا وَرِثْنَا مُحَمَّدًا صلی الله علیه و آله» (کلینی، ۱۳۶۳، ج ۱، ص ۲۲۵)

حضرت داود علیه السلام علم پیامبران را به ارث برد و سلیمان علیه السلام نیز این علوم را از پدرش به ارث برد. حضرت محمد صلی الله علیه و آله نیز این علوم را از سلیمان به ارث برد و ما نیز از حضرت محمد صلی الله علیه و آله به ارث برده ایم.

زیارت وارث به ما درس «علم الوارثه» می دهد؛ ارث بردن علم از حضرت آدم تا حضرت خاتم صلی الله علیه و آله در ارث مال تا موروث نمیرد چیزی به وارث نمی رسد، ولی در ارث عقل، عدل و علم تا وارث نمیرد چیزی به او نمی دهند و اگر کسی خواست از حسین بن علی علیه السلام ارث ببرد، تا نمیرد ارث نمی برد؛ یعنی تا با مرگ ارادی نمیرد، شهوت، غضب و خواسته های خودش را خاموش نکند، چیزی به او نمی دهند؛ این «علم الوارثه» است. اینکه می گویند زیارت وارث بخوانید، یعنی شما هم مظهر این فرازا باشید و از نوح، آدم و خاتم ارث ببرید. (جوادی آملی، ۱۳۸۴ش، ج ۴، ص ۲۲۰)

د) کتاب های آسمانی: طبق زیارتی که برای نیمه ماه شعبان و نیز اول ماه رجب ذکر شده امام حسین علیه السلام وارث تورات، انجیل و زبور است: «السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا وَارِثَ التَّوْرَةِ وَ الْإِنْجِيلِ وَ الزَّبُورِ» (ابن طاووس، ۱۳۷۶ش، ج ۳، ص ۳۴۱)؛ چراکه اصل و حقیقت این کتاب ها مطالبی است که در آنها نوشته شده و امام حسین علیه السلام نیز آگاه به آن مطالب است.

ه) برگزیده خداوند: انبیاء مصطفی و مجتبیای خدا بودند؛ یعنی خداوند آنها را برای نبوت برگزیده بود:

«وَأَنَّهُمْ عِنْدَنَا لَمِنَ الْمُصْطَفَيْنِ الْأَخْيَارِ». (ص: ۴۷)

آنها (ابراهیم، اسحاق و یعقوب) نزد ما از برگزیدگان و نیکان اند.

- ﴿فَاجْتَبَاهُ رَبُّهُ فَجَعَلَهُ مِنَ الصَّالِحِينَ﴾. (قلم: ۵۰)

ولی پروردگارش (پروردگار یونس) او را برگزید و از صالحان قرار داد.

امامان علیهم السلام اجمعین نیز مصطفای و مجتبیای خداوند. در زیارت وارث درباره امام حسین علیه السلام این چنین آمده است:

أَشْهَدُ أَنَّكَ كُنْتَ نُورًا فِي الْأَصْلَابِ الشَّامِخَةِ وَالْأَرْحَامِ الْمُطَهَّرَةِ، لَمْ تُنَجِّسْكَ الْجَاهِلِيَّةُ
بِأَنْجَاسِهَا، وَلَمْ تُلِثْكَ مِنْ مُدْلِهَمَاتِ ثِيَابِهَا.

گواهی می دهم که تو نوری در صلب والای پدران و رحم پاک مادران بودی و هرگز
عصر جاهلیت با تمام آلودگی هایش تو را آلوده نساخت و جامه های سیاه آن بر
تو پوشانده نشد.

بنابراین امام حسین علیه السلام هم چون دیگر حجت های الهی از پاک بودن ولادت و اصالت
خانوادگی، برخوردار بود که این همان برگزیدگی امام حسین علیه السلام است؛ چنانچه در فرازی
از زیارتنامه اربعین این گونه به امام حسین علیه السلام سلام می دهیم: «السَّلَامُ عَلَى صَفَى اللَّهِ وَ
ابْنِ صَفِيهِ»؛ «سلام بر بنده برگزیده خدا و فرزند برگزیده اش». و در جایی این گونه شهادت
می دهیم: «اللَّهُمَّ إِنِّي أَشْهَدُ أَنَّهُ صَفِيكَ وَابْنُ صَفِيكَ». (قمی، ۱۳۷۷ ش، زیارت اربعین)

۳. امامت و حجت الهی در زیارت وارث

یکی از سفارش های مهم در آداب زیارت، شناخت حق و مقام زیارت شونده است؛ امام
جواد علیه السلام زیارت با معرفت را چنین بیان می کند: «عَارِفًا بِحَقِّهِ يَعْلَمُ أَنَّهُ حُجَّةُ اللَّهِ عَلَى خَلْقِهِ وَ
بَابُهُ الَّذِي يُؤْتَى مِنْهُ فَسَلَّمَ عَلَيْهِ» (مجلسی، ۱۴۰۳ ق، ج ۱۰۲، ص ۳۷)؛ یعنی بداند که او حجت
خداوند روی زمین، و بهترین طریق شناخت و ارتباط با حضرت حق است.

انسان در سایه سار زیارت، در می یابد که زندگی بدون پیروی و پذیرش امامت، جهالت
و گمراهی است. (جوادی، ۱۳۸۳ ش، ص ۹۳): «مَنْ مَاتَ وَلَمْ يَعْرِفْ إِمَامَ زَمَانِهِ مَاتَ مَيِّتَةً

جَاهِلِيَّةً». (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۸، ص ۳۶۸) بنابراین آنچه مایه کمال زیارت می شود، معرفت و شناخت مقام و موقعیت زیارت شونده است. فرازی از زیارت وارث، شهادت به مقام امامت امام حسین (علیه السلام) است:

أَشْهَدُ أَنَّكَ الْإِمَامُ الْبِرُّ التَّقِيُّ الرَّضِيُّ الرَّكِيُّ الْهَادِي الْمَهْدِيُّ وَأَشْهَدُ أَنَّ الْأَئِمَّةَ مِنْ
وُلَدِكَ كَلِمَةُ التَّقْوَى وَأَعْلَامُ الْهُدَى وَالْعُرْوَةُ الْوُثْقَى وَالْحُجَّةُ عَلَى أَهْلِ الدُّنْيَا.

شهادت می دهم که تویی پیشوای نیکوکار با تقوای پسندیده پاکیزه هدایت‌گر و
ره‌یافته، و شهادت می دهم که امامان از فرزندان ریشه تقوا و نشانه‌های هدایت،
و دستاویز محکم و حجت بر اهل دنیا هستند.

یکی از اوصاف امام حسین (علیه السلام)، که در زیارت وارث آمده، حجت بودن امام برای اهل
دنیاست. «حجّة» در لغت به معنای «برهان (مصطفوی، ۱۳۶۸ش، ج ۲، ص ۱۶۸)، دلالتی
روشن بر اساس راه مستقیم، با قصد و هدف مستقیم و چیزی که بر صحت و درستی یکی
از دو نقیض، اقتضا و حکم می‌کند» آمده است. (راغب اصفهانی، ۱۳۷۴ش، ج ۱، ص ۴۵۰)
در متون روایی شیعه، پیامبر (صلی الله علیه و آله) و ائمه اطهار (علیهم السلام) از مفهوم «حجت الله» برای تبیین و
توصیف حقیقت مقام امامت استفاده کرده‌اند (کلینی، ۱۳۶۳ش، ج ۲، باب الحجّه) و قلمرو
حجیت ائمه «خلق» است؛ نه اینکه مختص به مسلمانان یا شیعیان باشد. (فاریاب،
۱۳۹۱ش، ص ۲۶۰)

حجت در اصطلاح به چیزی گفته می‌شود که هر یک از دو طرف دعوا برای اثبات
مدعای خویش آن را اقامه، و به آن احتجاج می‌کنند؛ خواه به بحث و مناظره علمی یا به
عمل مربوط باشد. به این صورت خداوند هم در روز قیامت به محتوای کتاب (حجت
مکتوب) و سنت معصومان - اعم از گفتار، کردار و تقریر آنان - احتجاج می‌کند.

از سوی دیگر وجود مبارک معصوم، حجت عملی و عینی خداوند است؛ به این معنا که
اگر کسی مثلاً بگوید مبارزه با شیطان، ترک گناه و... برای آدمی مقدور نیست، وجود معصوم
حجت عینی بر ضد اوست که توان‌مندی و قدرت انسان را در این میدان‌ها اثبات می‌کند.

(جوادی آملی، ۱۳۸۱ش، ج ۲، ص ۱۲۶)

در صحرای کربلا حجت خدا بر خلقش، به شهادت می‌رسد؛ به همین دلیل در زیارت وارث مصیبت شهادت امام حسین (علیه السلام)، بزرگ‌ترین مصیبت شمرده شده است:

يَا أَبَا عَبْدِ اللَّهِ لَقَدْ عَظُمَتِ الرَّزِيَّةُ وَجَلَّتِ الْمُصِيبَةُ بِكَ عَلَيْنَا وَعَلَى جَمِيعِ أَهْلِ
السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ.

فدایت ای ابا عبدالله، عزا و مصیبت تو بر ما و بر همه اهل آسمان‌ها و زمین بزرگ شد.

۴. قیامت و رجعت در زیارت وارث

زیارت مرقد‌های نورانی اهل بیت (علیهم السلام) یادآور عالم آخرت و قیامت است. چنانچه از پیامبر (صلی الله علیه و آله) نقل شده است:

- «قد كنت نهيتكم عن زيارة القبور فزوروها فانها تذكرة الاخرى». (ترمذی، ۱۴۰۳، ج ۳، ص ۳۶۱)

شما را از زیارت قبور نهی کرده بودم، از این پس زیارت کنید که آخرت را به یاد شما می‌آورد.

- فزوروها فانها ترق القلب و تدمع العين و تذكر الآخرة و لا تقولوا هجرا. (متقی هندی، ۱۴۰۵ق، ج ۱۵، ص ۶۴۶).

پس قبرها را زیارت کنید که قلب را نرم، و چشم را گریان می‌کند و آخرت را به یاد می‌آورد، اما سخن بیهوده نگویید.

- فانها تذکرکم الموت. (حاکم نیشابوری، ۱۴۱۱ق، ج ۱، ص ۳۷۵)

زیارت [قبور] شما را به یاد مرگ می‌اندازد.

در زیارت وارث هم آخرت یادآوری شده است و از خدا خواسته شده در معیت و همراه محمد (صلی الله علیه و آله) و آل محمد (علیهم السلام) در دنیا و آخرت باشد:

أَسْأَلُ اللَّهَ بِالشَّانِ الَّذِي لَكَ عِنْدَهُ وَبِالْمَحَلِّ الَّذِي لَكَ لَدَيْهِ أَنْ يُصَلِّيَ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ
آلِ مُحَمَّدٍ وَأَنْ يَجْعَلَ لِي مَعَكُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ.

از خدا درخواست می‌کنم به مقامی که برایت و نزد اوست و منزلتی که برای تو
پیش اوست که درود فرستد بر محمد و خاندان محمد و مرا در دنیا و آخرت
همراه شما قرار دهد.

در فرازی دیگر از زیارت وارث، که به رجعت اشاره دارد، می‌گوییم: «وَأَشْهَدُ أَنِّي بِكُمْ
مُؤْمِنٌ، وَيَا أَيُّهَا بَيْتُكُمْ مُوقِنٌ»؛ «و گواهی می‌دهم که من به یقین مؤمن به شمایم و به بازگشتان
یقین دارم».

«رجعت» از عقائد معروف شیعه است که بعد از ظهور مهدی عجل الله تعالی فرجه و نفعنا من عذابه و در آستانه
رستاخیز، گروهی از «مؤمنان خالص» و «کفار و طاغیان بسیار شرور» به این جهان بازمی
گردند؛ گروه اول مدارجی از کمال را طی می‌کنند و گروه دوم کیفرهای شدیدی می‌بینند.
(مکارم شیرازی، ۱۳۸۳، ج ۱۵، ص ۵۵۵) بنابراین امام صادق علیه السلام در حدیثی می‌فرماید:
إِنَّ الرِّجْعَةَ لَيْسَتْ بِعَامَّةٍ وَهِيَ خَاصَّةٌ لَا يَرْجِعُ إِلَّا مَنْ مَحَضَ الْإِيمَانَ مَحْضًا. (مجلسی،
۱۴۰۳، ج ۵۳، ص ۳۹)

رجعت عمومی نیست، بلکه جنبه خصوصی دارد. تنها گروهی بازگشت می‌کنند که
ایمان خالص دارند.

در روایات متواتر، امام حسین علیه السلام به عنوان اولین رجعت‌کننده معرفی شده است. امام
صادق علیه السلام در این زمینه می‌فرماید:

إِنَّ أَوَّلَ مَنْ يَكُرُّ فِي الرِّجْعَةِ الْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ علیه السلام وَيَمُكُّ فِي الْأَرْضِ أَرْبَعِينَ سَنَةً حَتَّى
يَسْقُطَ حَاجِبَاهُ عَلَى عَيْنَيْهِ. (همان، ص ۶۴)

همانا نخستین کسی که در رجعت بازمی‌گردد، حسین بن علی علیه السلام است. او
چهل سال در زمین می‌ماند تا این که از شدت پیری، ابروانش بر چشمانش فرو
می‌افتد.

نتیجه‌گیری

زیارت‌نامه‌های اهل بیت علیهم‌السلام از متون مهم و غنی دینی هستند که سرشار از معارفی چون توحید، نبوت، امامت و معاد هستند. یکی از زیارت‌هایی که برای امام حسین علیه‌السلام ذکر شده است، زیارت وارث نام دارد. در این زیارت، انبیای زیادی نام برده شدند و امام حسین علیه‌السلام را وارث آن انبیا معرفی می‌کنند. در این زیارت به امام علیه‌السلام از منظر وصایت و وراثت در مقوله نبوت، ولایت و امامت توجه شده است.

در زیارت وارث اموری مانند حمد، تسبیح و ثنای الهی، تکبیر، تهلیل و شهادت به وحدانیت خداوند سبب القای آموزه‌های صحیح توحیدی به انسان می‌شود. منزلت و جایگاه توحید در زیارت آن چنان متعالی است که اهمیت موضوعات دیگر و حتی توجه به امام علیه‌السلام را در مراتب بعد قرار می‌دهد.

در زیارت وارث رسالت همه پیامبران بزرگ تاریخ بر دوش امام حسین علیه‌السلام گذاشته شده، گرچه امامت اعم از وراثت انبیاست. امام حسین علیه‌السلام وارث انبیای الهی در مقام خلافت و دعوت مردم به توحید بود او همچنین میراث دار علم و کمالات رسولان الهی است.

امام حسین علیه‌السلام حجت عینی و عملی خداوند بر مردم، و معرفت به مقام امامتش موجب کمال زیارت است. زیارت مرقدهای نورانی اهل بیت علیهم‌السلام، مخصوصاً امام حسین علیه‌السلام، یادآور عالم آخرت و قیامت است. در زیارت وارث نیز معیت و همراهی با امام حسین علیه‌السلام در دنیا و آخرت از خداوند خواسته شده است.

منابع

* قرآن کریم

* نهج البلاغه

۱. ابن طاووس، علی بن موسی، (۱۳۷۶ ش). الإقبال بالأعمال الحسنة، محقق و مصحح: قیومی اصفهانی، جواد، دفتر تبلیغات اسلامی، قم، چاپ اول.
۲. ابن فارس، احمد، (۱۴۱۸ ق). معجم المقاییس فی اللغة، بیروت، دارالفکر.

۳. ابن قولویه، جعفر بن محمد، (۱۴۱۷ق). کامل الزیارات، قم، مؤسسة نشر الفقاهة، چاپ اول.
۴. ابن مشهدی، محمد بن جعفر، (۱۴۱۹ق). المزار الکبیر، محقق و مصحح: جواد قیومی اصفهانی، قم، دفتر انتشارات اسلامی، چاپ اول.
۵. برقی، احمد بن محمد بن خالد، (۱۳۳۰ش). المحاسن، تحقیق: السید جلال الدین الحسینی، تهران، دارالکتب الاسلامیه.
۶. ترمذی، محمد بن عیسی، (۱۴۰۳ق). سنن الترمذی، تحقیق: عبدالرحمن محمد عثمان، بیروت، دارالفکر، چاپ دوم.
۷. جوادی آملی، عبدالله، (۱۳۸۱ش). ادب فنای مقربان، قم، مرکز نشر اسراء.
۸. جوادی آملی، عبدالله، (۱۳۸۴ش). سروش هدایت، مرکز نشر اسراء.
۹. جوادی، مرتضی، (۱۳۸۳ش). فلسفه زیارت و آیین آن، قم، مرکز نشر اسراء، چاپ پنجم.
۱۰. حاکم نیشابوری، محمد بن عبدالله، (۱۴۱۱ق). المستدرک علی الصحیحین، تحقیق مصطفی عبدالقادر عطا، بیروت، دارالکتب العلمیه، چاپ اول.
۱۱. خمینی، روح الله، (۱۳۷۲ش). سرّ الصلوة، معراج السالکین و صلوة العارفین، قم، مؤسسه تنظیم و نشر آثار حضرت امام خمینی.
۱۲. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، (۱۳۷۴ش). ترجمه و تحقیق مفردات الفاظ قرآن، مترجم: غلامرضا خسروی، محقق/مصحح: غلامرضا خسروی حسینی، تهران، مرتضوی، چاپ دوم.
۱۳. سید رضی، نهج البلاغه، (۱۳۷۴ش). مترجم: مرحوم دشتی، قم، انتشارات نسیم کوثر، چاپ سوم.
۱۴. شبّر، سید عبدالله، (۱۴۲۷ق). الأنوار اللامعة فی شرح زیارة الجامعة، قم، دارالانصار.
۱۵. طوسی، محمد بن حسن، (۱۴۱۱ق). مصباح المتهجد و سلاح المتعبد، بیروت، مؤسسة فقه الشیعة، چاپ اول.
۱۶. فاریاب، محمد حسین، (۱۳۹۱ش). معنا و چیستی امامت در قرآن، سنت و آثار متکلمان، انتشارات مؤسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی، چاپ اول.
۱۷. قمی، عباس، (۱۳۷۷ش). مفاتیح الجنان، قم، عصمت، چاپ اول.
۱۸. کفعمی، ابراهیم بن علی، (۱۴۰۵ق). المصباح (جنة الأمان الواقية و جنة الإيمان الباقية)، قم، دارالرضی (زاهدی)، چاپ دوم.
۱۹. کلینی، محمد بن یعقوب، (۱۳۶۳ش). الکافی، تهران، دارالکتب الاسلامیه، چاپ چهارم.

۲۰. مازندرانی، محمد صالح، (۱۴۲۱ق). شرح أصول الكافي، بيروت، دار إحياء التراث العربي، چاپ اول.
۲۱. متقی هندی، (۱۴۰۵ق). كنز العمال، مؤسسه الرساله، بيروت.
۲۲. مجلسی، محمد باقر، (۱۴۰۳ق). بحار الأنوار، تحقیق: سید هدایت الله مسترحمی، بيروت، مؤسسه الوفاء، چاپ دوم.
۲۳. مجلسی، محمد تقی، (بی تا). روضة المتقين فی شرح من لا یحضره الفقیه، بنیاد فرهنگ اسلامی، بی جا.
۲۴. مصطفوی، حسن، (۱۳۶۸ش). التحقيق فی کلمات القرآن الکریم، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، تهران، چاپ اول.
۲۵. مفید، محمد بن محمد، (۱۴۱۳ق). کتاب المزار، محقق و مصحح: سید محمد باقر ابطحی، قم، کنگره جهانی هزاره شیخ مفید، چاپ اول.
۲۶. مفید، محمد بن محمد، (۱۴۱۴ق). الأمالی، بيروت، دار المفید، چاپ دوم.